

KOSTEL SV. JANA KŘTITELE V DOLNÍCH CHABRECH

HUBERT JEČNÝ

Kostel sv. Jana Křtitele byl archeologicky zkoumán v sedmdesátých letech minulého století. V souvislosti se zpracováním výsledků výzkumu se tato studie zabývá umělecko-historickým rozбором stojící stavby, jejím datováním a zařazením do kontextu českého románského stavitelství.¹

THE CHURCH OF ST. JOHN THE BAPTIST IN DOLNÍ CHABRY

The church of St. John the Baptist was archaeologically investigated in the 1970s. Together with the processing of the results of this research the article provides art historic evaluation of the standing structure, its dating and classification within the context of Bohemian Romanesque building art.²

Klíčová slova — Praha – Dolní Chabry – středověk – románské stavitelství

Key words — Prague – Dolní Chabry – Middle Ages – Romanesque building art

Kostel sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8) je podélnou jednodílnou kvádřikovou stavbou s odsazenou půlkruhovou apsidou (obr. 1, 2).³ Širší pozornost upoutal v roce 1905, kdy v jeho interiéru byly objeveny románské nástěnné malby, nejcelistvěji dochované v apsidě, kde ústřední motiv *Majestas Domini* doprovázela řada stojících apoštolů. Antonín PODLAHA (1907, 288n.) a František Josef LEHNER (1907, 269n.) datovali malbu do druhé poloviny 12. století, Antonín MATĚJČEK (1924, 73; 1935, 19) pak postřehl jejich vztahy k malbám svatojiřským, posunul datování do počátků 13. století, a usoudil, že jde o redukované schéma apsidální výzdoby svatojiřského chrámu. S jeho názorem se ztotožnil Josef PAVEL (1947, 48) a časové zařazení nepozměnil ani Josef MAŠIN (1954, 48).⁴ Malířská výzdoba vymezuje pro hodnocení původu chaberského kostela nejzazší terminus ante quem.⁵

Obr. 1. Praha 8-Dolní Chabry, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled od jihozápadu (foto M. Tryml, 2010).

Václav MENCL (1939, 19n; 1965, 29; 1974, 11 a 15) pak upozornil na pravoúhlé příložky na bočních stěnách lodě, které jsou vytažené jen do dvoutřetinové výšky, tedy do úrovně, kde lze předpokládat patku půlkruhového příčného pasu předělujícího prostor kostela (obr. 3). Jde o prvky

1 Hubert Ječný napsal tento text věnovaný chaberskému kostelu někdy kolem roku 1980. Byl objeven až po třiceti letech, při zpracování náleзовé zprávy z archeologického výzkumu kostela. Autor jej původně zamýšlel použít jako součást širšího zpracování chaberského výzkumu, nemá proto formální členění samostatného textu. Přesto nebylo do původního textu zasahováno (i když na některé otázky dnes odpovídáme poněkud jinak), několik doplňujících připomínek a odkazů na novější literaturu je uvedeno v poznámkách. Nově vznikly poznámky 1 až 6, texty poznámek 7 a 8 jsou původní. K tisku připravil, novými poznámkami, ilustracemi a jejich popisky opatřil Michal Tryml.

2 Hubert Ječný wrote this text dedicated to the church in Chabry around the year 1980. This text was discovered after more than 30 years during the processing of the finds report of the archaeological excavation in this church. The author probably intended to use it as part of a general research compilation; therefore it doesn't have a form of a separate text. The original text remains without correction (although some questions are currently reviewed differently); some comments and recent publication quotations are placed in annotations below. New are annotations 1–6; the texts of annotations 7 and 8 are original. Prepared to press, supplemented by new annotations, illustrations and their descriptions by Michal Tryml.

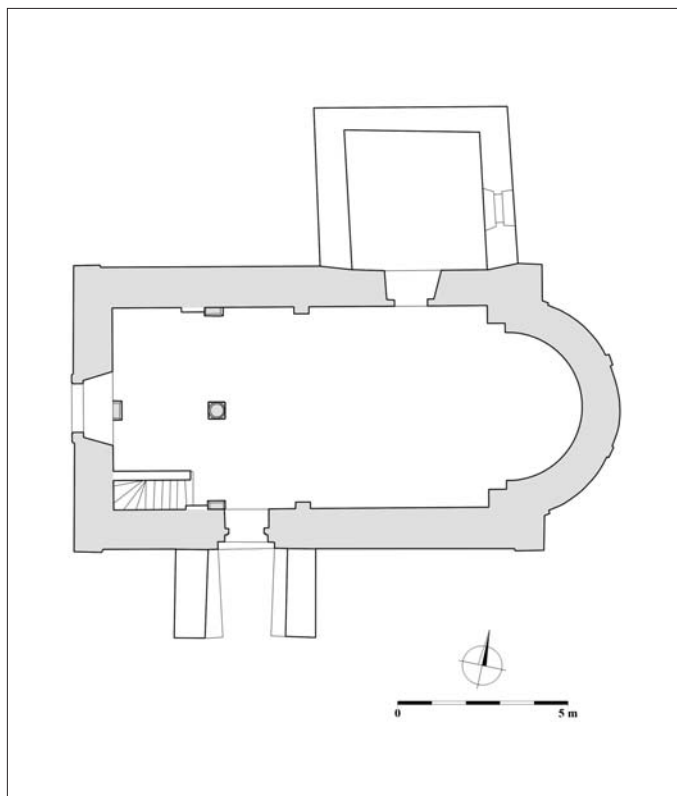
3 Kostelu se naposledy obšírněji věnovali Zdeněk DRAGON (2002, 215–219) se seznamem základní literatury, v populárním článku také Michal TRYML (2011, 6–12) a v textu zabývajícím se nápisem na fasádě kostela Zdeněk a Michal Dragounovi (DRAGON/DRAGON 2011).

4 Nejnověji se v populárním článku k chaberským malbám vrátil Jan ROYT (2011, 19–22).

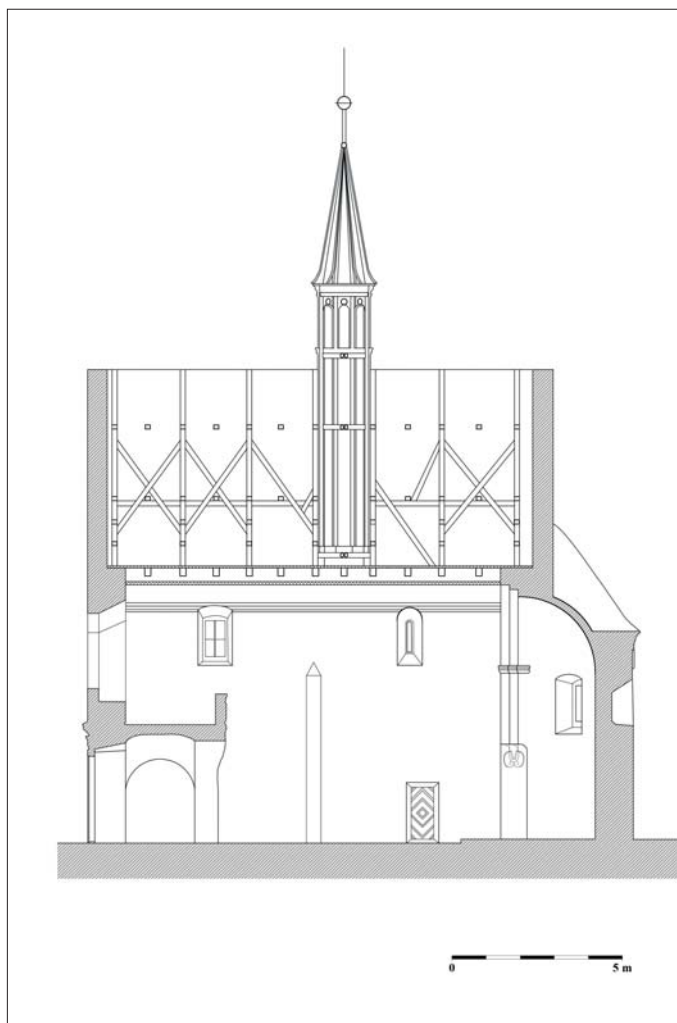
5 Pro úplnost je možné připomenout, že písemné prameny k řešení otázky vzniku kostela přímo nepříspěvají, kostel je doložen až ve čtrnáctém století, ves Chabry bezpečně k roku 1273, kdy byla majetkem strahovského kláštera (DRAGON/TRYML 1984, 331).

Obr. 2. Praha 8-Dolní Chabry, kostel sv. Jana Křtitele. Půdorys stojící stavby se zakreslením nálezů patek pro tribunu.

Šedě – románská fáze (zaměření SÚRPMO, zakreslení J. Vachuda, 1972).

Obr. 3. Praha 8-Dolní Chabry, kostel sv. Jana Křtitele. Řez V-Z stojící stavbou (zaměření SÚRPMO, zakreslení J. Vachuda, 1972).

příznačné pro skupinu raně středověkých kostelů zaklenutých dvěma poli křížových kleneb, oddělených od sebe pasem na příložkách, které se u nás rozšířily pod vlivem Bavorska a Horní Falce v druhé polovině 12. století. Do této skupiny se zahrnuje kostel v Řečanech svěcený roku 1165, kostel v Radomyšli z druhé poloviny 12. věku, v Praze kostel sv. Linharta z třetí čtvrtiny století, sv. Václava na Zdeřaze z doby kolem roku 1180, sv. Martina ve zdi z let 1178–1197 a Panny Marie v Záběhlicích, vybudovaný někdy po polovině 12. století. Soudí se, že se tato dispozice – ať s klenbami nebo alespoň s příčným pasem – uplatnila i v některých dalších stavbách, dnes jen fragmentárně dochovaných. Doznívala ještě ve 13. věku, jako v kostele sv. Bartoloměje v Kyjích, kde však pas už podchytávaly namísto příložek konzoly. Příslušnost k této skupině vymezuje chaberskou stavbu přibližně mezi šedesátá léta 12. století a počátek století třináctého. Podle Václava Mencle se tak stalo kolem roku 1180.

Milada RADOVÁ (1977, 99) předpokládá, že loď zůstala do krovu otevřená a kamenný příčný pas vynášel vazný trám s krátkou stojkou, podírající hřeben střechy. Zdá se, že na délku více než dvanácti metrů sotva vystačili se třemi vaznými trámy, to jest při štítech a na příčném pasu. Funkci pasu lze tedy stěží spojovat s krovovou konstrukcí. Na rekonstrukci Milady Radové navázal Jiří JOSEFIK (1980, 119) a obměnil ji představou, že příčný pas nesl trámový strop, uložený rovnoběžně s osou kostela. Tuto úvahu zpochybňuje samotné proporce lodě,

keré nepůsobily žádné potíže s pokládáním trámů a nijak neovlivnily jeho podélnou orientaci. Šlo zřejmě o složitější a náročnější architektonickou koncepci, než pouze o otázku příčného či podélného uložení stropních trámů.

Existence příčného pasu a klenby je tedy jednou ze stěžejních otázek slohového hodnocení a datace chaberské stavby. Pokládali jsme tuto problematiku za závažnější, než je hodnota zbytků

Obr. 4. Praha 8-Dolní Chabry, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled na východní a střední část jižní zdi lodě. Vpravo horní část jehlanem ukončené příložky a sonda nad ní (foto J. Josefík, 1973?).

renesančních omítek dochovaných v horní třetině stěny nad příložkou. Ponechali jsme nedotčený maltový jehlanec ukončující příložku na jižní stěně a otevřeli nad ním sondu (JOSEFÍK/LAŠTOVIČKA 1974, 140). Ukázalo se, že stěna je vyzděna ze stejně velkých a shodně opracovaných kvádříků jako celý interiér, nejsou zde pozůstatky rýhy, ve které by musel být zakotven příčný pas a nezbývá než konstatovat, že nebyl nikdy realizován (obr. 4). Na východním okraji sondy se však mezi kvádříky projevila šikmo ubíhající segmentová spára, která snad měla být úsekem půlkruhového čela klenby (na západní straně probíhala od příložky ke stropu přibližně v obdobné křivce trhlina v omítce). Tyto spáry navozují úvahu, že v první fázi byla spolu s příložkou příčného pasu připravena na stěnách lodě čela klenob, ale překlenutí kostela se pak z nějakého důvodu neuskutečnilo a stěny byly doplněny do koruny obvodových zdí kvádříky (obr. 5).⁶ Vypuštění klenob nijak nevylučuje, že původní záměr navazoval na soudobé bavorské a hornofalcké dispozice. K prověření této nejisté interpretace jsme žádali, aby další sondy v omítkových vrstvách s fragmenty nástěnných maleb provedl restaurátorský průzkum, ale administrativní komplikace zabránily rozšíření objednávky a restaurátoři ponechali tuto problematiku nedořešenou.⁷

K podrobnějšímu hodnocení slohového zdroje a k časovému zařazení mohou přispět i některé stavební a architektonické detaily. Kostel je vyzděn z opukových kvádříků vysokých převážně

10 až 20 cm (jen výjimečně 6 cm) a dlouhých většinou 25 až 40 cm (výjimečně až 60 cm), proložených místy souvislou řadou větších pískovcových kamenů. Boční stěny lodě lemují na nárožích ploché pravouhlé lizény, sestavené z větších, zpravidla pískových kvádrů, nerespektujících řádkování stěn. Vnější plášť stavby má povrch kvádříků zvětralý a spáry jsou nově upravené, zato v interiéru se dochovalo původní opracování

Obr. 5. Praha 8-Dolní Chabry, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled na jihozápadní nároží kostela se zřetelným uskočením nárožní lizény (foto M. Tryml, 2011).

kamenů, zejména v pásu zdiva překrytém novodobou zvýšenou podlahou. Povrch náročnějších kamenných článků, ať již pískovcových nebo opukových, nese stopy šikmých rýh po dlátu

6 Hypotézu Huberta Ječného o změně stavby v průběhu realizace by mohlo podpořit i zjištění změny v podobě nárožních lizén u západní stěny kostela. Obě lizény téměř v celém svém průběhu vystupují přibližně o 5 cm z jižní a severní stěny. Ve výšce necelých 6 metrů ústupek mizí, plocha nárožních kvádrů lícuje s plochou stěn. Od této výšky se mění i charakter zdiva, objevují se pískovcové kameny, jednotlivě nebo v pásech.

7 Podle zprávy o průzkumu nástěnných maleb (JOSEFÍK/LAŠTOVIČKA 1974, 141) sonda nad příložkou (provedená pracovníky archeologického výzkumu – poznámka MT) znemožnila restaurátorům dořešit otázku zaklenutí kostela, ale v téměř odstavci její autoři konstatují, že šlo o omítku II/5, tj. z 2. čtvrtiny 15. století, která nemohla o původní klenbě poskytnout žádné informace. Bylo však nutné sledovat segmentovou spáru v kvádříkovém zdivu, ověřit, zda šlo o čelo klenby a zjistit, zda jsou patrné i na ostatních stěnách.

a okraje některých kvádrů mají tesané pásy. Opukové kvádříky řádkující plochy stěn připravovali zpravidla ještě starou otloukací technikou, zanechávající na povrchu kamenů lasturové stopy. Tesané kvádříky začaly nahrazovat přitloukané kameny zhruba od poloviny 12. věku a nacházíme je u sv. Jakuba u Kutné Hory, v Řečanech, v Tismicích a jinde, postupem času se kvalita opracování zvyšovala, povrch kamenů byl stále hladší a spáry užší. Václav MENCL (1965, 34) soudí, že technika tesaných kvádrů se k nám rozšířila ze Švábska a za jednu z nejstarších staveb zbudovaných touto technikou pokládá řečanský kostel. Stavební techniky se nutně musely rozvíjet souběžně s celkovým trendem zvyšující se náročnosti románské výstavby a nezávisely jen na jednom vývojovém proudu. Struktura opracování kamenů chaberského kostela ukazuje, že zdejší huť účelově používala kvalitativně náročnějších metod, ale nedosahuje ještě úrovně běžné pak u staveb 13. století.

Z proložení kvádříkového zdiva řádkou větších kamenů nelze vyvozovat konkrétnější závěry, vyskytuje se již na rotundě sv. Longina v Praze na konci 11. století, v Týnci nad Sázavou a v Načeradci kolem poloviny 12. století, ve starší části kostela v Záboří nad Labem a jinde.

Lizény vystupující z plochy stěny jsou motivem převzatým ještě z předrománské architektury a jejich rozšíření po Evropě se přičítá lombardským kameníkům. Staly se pak trvalým inventářem raně středověkých staveb, zpravidla ve spojení s obloučkovým vlysem. Pro své široké uplatnění však pozbyly významu kritéria k typologickému i chronologickému hodnocení staveb. Zpravidla měly funkci dekorativní a jen vzácněji byla zdůrazněna funkce tektonická, tj. úloha zpevňujícího článku lemujícího drobně strukturované řádkové zdivo. Zatímco v kostele sv. Havla ve Zbraslavi z druhé čtvrtiny 12. století je nárožní lizéna jen zčásti zděna z kamenů větších, než jsou stěny, v Obděnicích jsou nároží zpevněna velkými kvádry, ale nevystupujícími z líce. V Chabrech a na některých dalších stavbách jsou lizény z tesaných kamenů o výšce dvou až čtyř kvádříkových řádek stěn. Pozdější stavby budované z hladce opracovaných kvádrů již nepotřebovaly zpevňovat strukturu svých stěn a jejich vazba dodržuje průběžný spárořez celého pláště.

Lizény zpravidla přecházely v obloučkový vlys a předpokládalo se, že tomu tak bylo i v Chabrech. Jeho absence se vysvětlovala snížením obvodového zdiva lodě (MERHAUTOVÁ 1971, 117). Na neomítnutém východním štítu rysuje se však zřetelně původní štít románský, který byl nízký a dosahoval zhruba čtyř desetin výšky štítu dnešního. Jeho ramena spadají ke koruně bočních obvodových zdí a dokládají, že průčelí si dochovala svou původní výšku a k žádnému snížení nedošlo. Poslední vrstvy kamenů pod střechou byly sice zvětřelé a patrně i zčásti přezdívané, ne však natolik, abychom mohli předpokládat kompletní odstranění obloučkového vlysu. Podle podstřešní římsy na apsidě je patrné, že vyplňovala celý pruh zdiva nad románskými okny až ke koruně stěny, konzolky podírající obloučky vlysu oddělovala od záklenků oken jen jedna vrstva kvádříků, a v takto vymezeném pásu byly nesporně patrné části intaktního kvádříkového zdiva. Nezbyvá než konstatovat, že lizény na bočních průčelích nespojoval žádný obloučkový vlys, ale nemáme možnost vysledovat, zda jeho vypuštění bylo původním záměrem stavitele, anebo zda šlo o změnu v průběhu stavby.

Půlkruhovou apsidu člení čtyři ploché lizény a podstřešní římsa má obloučky prostě pravouhle vyříznuté, podložené jednoduchými klínovými konzolkami. Obloučky nejsou pravidelné, při lizénách jsou větší, trojice středních je poněkud menší (obr. 6). Třebaže šlo o běžný motiv provázející celou románskou architekturu, rozvíjela se úprava vlysu od prostých tvarů ke složitějším dekorativním formám, ale relativní asynchronnost tohoto vývoje poskytuje opět jen přibližná periodizační kritéria. Pražský kostel sv. Jana na Zábradlí, zbudovaný patrně v druhé čtvrti 12. věku, zahájil asi renesanci tohoto motivu u nás, pravouhle vykrojené obloučky podřímsí jeho apsidy byly rozkročené a nesly je již jehlanové konzolky. Přestavba kostela benediktinek na Pražském hradě měla obloučky výrazně převýšené a podložené římsovými konzolkami, horní část doplňoval zubořez. Ve sv. Jakubu u Kutné Hory zubořez opět vynechali, obloučkům vrátili půlkruhový tvar a klínové konzolky zvýraznili širším římsovým článkem. Kostely v Mohelnici, v Pláňanech, v Řečanech, první fáze výstavby kostela v Rovné u Stříbrné Skalice a řada dalších má obloučky také jen pravouhle vyříznuté a podložené klínovými konzolkami. Tvarově jsou velmi blízké obloučkovému podřímsí chaberské apsidy. Tismická basilika má již podřímsí zvýrazněné dvojitou linkou. Po zlomu století se původní principy tohoto motivu vytrácejí a podléhají různým dekorativním úpravám. Kostel sv. Mikuláše v Potvorově, o málo později pak kostely v Chebu, ve Vroutku a další, proměňují obloučkový vlys ve zdvojenou vlnovku. V Údlících podírají vlys poměrně robustní sloupky, každý s jinak upraveným dřikem, s vlastní konzolou a hlavicí. V Kostomlatech pod Řípem se obloučky proměnily v podkovovité niky. Podle úpravy vlysu na apsidě

Ize tedy chaberskou stavbu řadit do druhé poloviny 12. věku.

Původní okna, tři na apsidě a po dvou na bočních průčelích lodě, navazovala svým tvarem na běžné formy štěrbinovitých románských oken s šikmým oboustranným ostěním a se strmým prahem, která přetrvávala na našich stavbách až do konce 12. století (obr. 7).⁸ Určité diferencování lze sledovat jen ve způsobu půlkruhového zaklenutí. Starší okna, jako v kryptě břevnovského kláštera z první poloviny 11. století, nebo v lodi kostela sv. Petra v Poříčí nad Sázavou z doby kolem roku 1100, byla vyklenuta z drobných kamenů. S kvalitativní proměnou naší románské architektury rozvíjející se zhruba od poloviny 12. věku zdokonaluje se i technika až čtyř hladce opracovaných klenáků. Nacházíme je přibližně po polovině století ve strahovském klášteře, ve třetí čtvrtině století v kos-

Obr. 6. Praha 8-Dolní Chabry, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled na apsidu od východu (foto M. Tryml, 2010).

tele Panny Marie v Plaňanech a téměř na všech ostatních stavbách té doby, v druhém desetiletí 13. století pak ještě na kostele v Citově. Další vývoj románských oken šel k proclenění vnitřního ostění, buď lemujícími profily na vnějších hranách, nebo zvrstvením špalet pravouhlými ústupky, mnohde již s vyztužujícími pruty. Tyto proudy již chaberskou stavbu nezastihly. Prosté půlkruhové záklenky tesané ze čtyř až pěti klenáků řadí stavbu do počátků věku třináctého.

Složitější vývoj měla sdružená okna věží, jejich sloupky umožňovaly svými patkami a hlavicemi citlivěji reagovat na soudobé výtvarné proudy. Chaberský kostel zůstal však bez věže a patří ke skupině raně středověkých svatyní postrádajících výškovou dominantu, a tím i možnost dalšího komparativního hodnocení.

Kvádřikové zdivo západního průčelí je téměř v celé své ploše narušené požárem. Spálení zdiva se přičítá požáru lávky, jež spojovala panský dům s tribunou kostela, a v místech dnešního barokního okna se předokládá původní vstup. Zpráva o průzkumu nástěnných maleb upozorňuje na dvě vertikální trhliny v omítce parapetu tohoto okna a soudí, že jsou důsledkem zadržky románského portálu (JOSEFÍK/LAŠTOVIČKA 1974, 140).

Tuto domněnku však opomenul restaurátorský průzkum ověřit hloubkovými sondami, neboť trhliny mohly vzniknout i z mnoha jiných příčin, jako tektonickými změnami při prorážení přízemního portálku, pomocným otvorem pro transport stavebního materiálu apod. Zdá se, že požár dřevěné lávky by sotva postihl tak širokou plochu zdiva a narušil tak intenzivně opukové kvádříky i pojivo, šlo zřejmě o oheň většího rozsahu. Archeologický výzkum k dořešení této otázky nepřispěl, neboť ve hřbitovní půdě zanikly všechny horní stratigrafické polohy. Doložil však absenci jakýchkoliv stop dlouhodobějšího osídlení, a tím vážně zpochybnil existenci panského sídla po západní

⁸ Některá z původních románských oken byla poškozena barokními úpravami a dochovaly se z nich jen části, které však umožňovaly celé ostění rekonstruovat a doplnit. Novodobá stavební úprava projektovaná Jaroslavou Horákovou ze SÚRPMO původní fragmenty zcela odstranila a nahradila je pseudorománskými okny o větší světlosti.

Obr. 7. Praha 8-Dolní Chabry, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled od jihu (foto M. Tryml, 1974).

straně kostela. Ještě lze uvažovat o představené dřevěné zvonici, ale chybí vysvětlení, proč zůstal za požáru neporušený parter kostelního průčelí. Lze tedy jen konstatovat, že průchod na emporu v ose průčelí zůstává i nadále nedoložený.

Přízemí uzavírala plná zeď, dnešní západní portál byl proražen až v baroku. Pokud nebyl v místech barokního okna vstup na tribunu, zůstávalo západní průčelí zcela hladké a nečleněné.

Velké plochy spáleného zdiva nad úrovní parteru jsou dokladem intenzivního požáru dřevěné přístavby nejasné funkce i konstrukce, která však mohla při kostele vzniknout i v pozdějších časech.

Z vnějšího pláště chaberského kostela zbývá povšimnout si ještě románského portálu na jižním průčelí. Jeho ostění je dvakrát pravouhle odstupněné a přechází bez přerušení do půlkruhových archivolt. Nadpraží vnitřního průchodu uzavírá tympanon vytvořený z monolitické kamenné desky, tesané z červeného pískovce. Ze stejného materiálu je provedeno i ústupkové ostění, sestavené rovněž z monolitických hranolů. V interiéru zůstal v síle zdi ještě prostor pro zděné ostění, ve kterém restaurátoři odkryli otvory závor. Členění portálu pravouhlými ústupky je projevem prvých tendencí architektonizace blokových otónských staveb, jejichž průchody byly tvořeny prostým výřezem v hmotě zdi z drobných kvádříků. Nejstarší portál s jedním ústupkem nacházíme v Čáslavi z počátku 12. nebo snad i z konce 11. století. Z doby kolem poloviny století jsou portály s dvěma ústupky v kostele sv. Klimenta ve Staré Boleslavi, a z poslední čtvrti století je obdobný portál v Albrechticích u Písku. Jde o obecný vývoj, který lze sledovat i jinde, jak je patrné na portálu benediktinského opatství v Týnci u Krakova ze zlomu 11. a 12. věku, nebo na rotundě v Bíni z poloviny 12. století. Řadu ústupkových portálů přecházejících bez přerušení do archivolt uzavírá severní brána klášterního kostela v Milevsku, členěná trojnásobným odstupněním. Zhruba souběžně se vytvářel i tympanon, zprvu byl jen vyzdívaný kvádříky na kamenném překladu, jak je dochován na znojenské rotundě, anebo v podstatně rustikálnější formě na rotundě hradešské. Vyzdívané tympanony přetrvávaly ještě po celou první polovinu 12. století. Kvalitativně vyšší formou byly monolitické hladce opracované kamenné desky, které již připravovaly cestu tympanonům plasticky zdobeným. Vývoj portálů postupoval rovněž zcela asynchronně, souběžně s ústupkovými portály uplatňovaly se zhruba do osmdesátých let 12. věku jednoduché pravouhlé průchody, ale začaly se rozvíjet i formy náročnější s oblými sloupky vloženými do ústupků ostění, jež otvíraly prostor dalšímu dalekosáhlému vývoji. Tato řada patrně začíná ve sv. Jakubu u Kutné Hory roku 1165. Typologické vztahy chaberského portálu jsou zcela jednoznačné a řadí jeho původ do druhé poloviny 12. věku, přibližně mezi portál boleslavský a albrechtický.

Motiv ústupků opakuje se na chaberské stavbě ještě ve vítězném oblouku, který je rovněž dvakrát pravouhle odstupněný. Na rozdíl od portálu je přetátý v náběhu profilovanou římsou. Odstupněné triumfální oblouky začínají se u nás uplatňovat kolem poloviny 12. století, mezi prvými jsou kostel sv. Jiří na Pražském hradě, sv. Kliment ve Staré Boleslavi a chrám johanitů na Malé Straně. Staly se pak běžnou formou napojení apsidy na loď, pokud se nerozvinuly úpravy složitější s vloženými články. Po zlomu století se setkáme i s triumfálním obloukem se třemi ústupky v kostele sv. Bartoloměje v Kyjích. Chaberský vítězný oblouk umožňuje řadit výstavbu kostela do druhé poloviny 12. věku, profil římsy i do jejího časnějšího období.

Václav Mencil zařadil Chabry mezi kostely tribunové, třebaže ve své době k tomu neměl žádné průkazné indicie. Existenci tribuny doložil bezpečně archeologický výzkum nálezy na úrovni původní podlahy, odkryté zhruba 50 cm pod dnešní dlažbou. Dochovala se z ní atická patka opatřená drápkou, jež nesla poměrně subtilní, patrně monolitický sloupek o průměru 34 cm. Na podélných stěnách lodě a ve středu západní strany zůstaly fragmenty plochých pilastrů, podložených hranolovou patkou s okosenými horními hranami. Podklenutí tribuny vynášely zřejmě tři pasy,

z nichž dva tvořily čelní arkádu empor, a třetí dělil od sebe její klenební pole. Podklenutí tedy opakovalo systém, který měl překrývat celý kostel. Hloubka tribuny se rovnala polovině šířky lodě, a zabírala tak větší část západní poloviny kostela. Tím determinovala polohu portálu do zbývající části, ale stavitel jej neumístil do středu stěny, jež vybývala v interiéru mezi emporou a příložkou vzděnou pro příčný pas klenby kostela. Jeho polohu korigoval proporcemi vnějšího průčelí a vytýčil osu portálu ve vzdálenosti jednoho dílu od západní lizény jižního průčelí a dva díly od jeho lizény východní. Tím se vnitřní ostění portálu posunulo až k hraně přízemního pilastru tribuny.

Chaberská tribuna byla tedy typem tribuny kruchtové. Oproti starším tribunám věžním a pavlačovým přinášely kvalitativní posun, neboť poskytovaly možnost širších architektonických forem. Nacházely uplatnění v druhé polovině 12. věku, připomeňme tribunu na oblých sloupcích ve sv. Jakubu u Kutné Hory, v Řečanech, u sv. Linharta v Praze 1, v Mohelnici a jinde, na sklonku 12. století v Albrechticích u Písku, ve Škvrnově a ve Všerubech. Ve 13. století se v Žabonosích proměnil hladký dřík v tordovaný sloupek. Tvarově novější byly tribuny nesené pilířem a setkáváme se s nimi zpravidla až od poslední čtvrti 12. věku. Vývoj empor nebyl přirozeně rovnoměrný, nejstarší tribuny pavlačové a věžní, případně jejich kombinace, nacházely uplatnění ještě hluboko do 12. století a komparativní metody mají tedy jen relativní platnost. Přesto lze podle oblého sloupku hledat původ chaberské tribuny v druhé polovině 12. věku. Podpory na obvodových zdech lodě dataci nijak neupřesňují, ale naznačují, že výstavba kostela sledovala od počátku náročnější architektonický program a neredukovala žádný článek ze soudobého výtvarného a konstruktivního systému.

Lze to sledovat i na atické patce tribuny, jejíž tvary byly rovněž plně vyvinuté, měla plintus, obloun opatřený nárožními drápkami, oboustranně odsazený výžlabek a druhý obloun, sloužící za bázi monolitického sloupku tribuny (obr. 8). Soudí se, že motiv nárožních drápků byl inspirován Švábskem, dostal se k nám v druhé čtvrti 12. věku a našel zde značné uplatnění. Prvně se objevil na přestavbě svatojiřského chrámu na Pražském hradě. Časem nabýval na zdobnosti a v pozdních fázích se proměňoval v lupen. Dekorativní formy drápků nám přiblížila již chebská hradní kaple a doksanská huť, ale dlouho se uplatňovaly i jednoduché původní tvary. Atickou patku postihovaly různé redukce, ze kterých však nelze vysledovat chronologický systém. V naznačeném sledu lze chaberskou patku řadit mezi třetí čtvrt 12. a prvou čtvrt 13. věku.

Výška románské tribuny není spolehlivě prokázána. Podle průzkumu restaurátorů byla pravděpodobně shodná s dnešní barokní kruchtou. V této souvislosti nabízela se možnost ověřit existenci vnitřního zděného

Obr. 8. Praha 8-Dolní Chabry, kostel sv. Jana Křtitele. Výzkumem odkrytá patka sloupku tribuny. Pohled od jihovýchodu (foto archiv NPÚ ÚOP v hl. m. Praze, 1974).

ostění předpokládaného západního vstupu, které by mělo být dochováno v parapetu novodobého okna a podle prahu portálku upřesnit úroveň tribuny, ale tyto otázky průzkum nedořešil.

Jedním z pozitivních výsledků zprávy o restaurátorském průzkumu kostelních omítek je odkrytí cihelné plomby na příložce v ose severní stěny a porušení pilastru (JOSEFÍK/LAŠTOVIČKA 1974, 175). Ty se přisuzují schodišti stoupajícímu podél severní stěny na emporu. Vnitřní propojení kostela s tribunou lze pokládat za pravděpodobné, třebaže archeologický výzkum tuto interpretaci dále nedoložil. Patky přístěnných pilastrů podpírajících tribunu jsou založené na rozšířených základech kostela, jejichž koruna je souvisle překrytá tesanými deskami, které známe již z několika staveb. Kostel Panny Marie na Budči z 10. století má základy přeložené deskami ze štipané

břidlice. Ve 12. století vyrovnali substrukce kostela v Radonicích žulovými plotnami a výstavba klášterního kostela v Teplicích překryla korunu základů břidlovými deskami. Ukazuje se, že vyrovnávací vrstvu stavěli z jiných hornin, než ze kterých zdili základy nebo nadzemní stavbu a máme zatím jen jediné vysvětlení, že se tím omezovala vzlínavost kapilární vlhkosti. Na chaberské stavbě jsou desky provedené ze stejné opuky jako zdivo a stavitel jejich izolační funkce patrně pomíjel. Naznačují však pečlivost a náročnost, se kterou byla výstavba kostela zahajována.

Poukazují na to i vlastní základové konstrukce, které jsou zapuštěné do rozvětralého skalního podloží, ve srovnání s jinými plochostropými stavbami šlo o založení zcela nadbytečné. Vysvětlení lze hledat v původním stavebním záměru, podle kterého měl být kostel zřejmě překryt kamennými klenbami a pro jejich zajištění zahloubili substrukce až do pevných vrstev skály.

Rozbor chaberské stavby lze shrnout přibližně do následujících závěrů:

	12. století				13. století			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Dispozice lodě			•	•				
Stavební technika		•	•	•	•	•	•	•
Obloučkový vlys apsidy		•	•	•				
Špaletová okna s tesanými klenáky			•	•				
Portál		•	•	•				
Tribuna kruchtová na sloupcích		•	•	•				
Vítězný oblouk		•	•	•				
Atická patka s drápky			•	•				
Nástěnné malby					•	•	•	•

Třebaže komparativní metody poskytují jen velmi relativní závěry, dobírají se ve větším souboru sledovaných motivů přece jen k pevnějšímu chronologickému zařazení. Původ chaberské stavby lze tedy klást na předěl třetí a čtvrté čtvrti 12. století. Tvůrce kostela znal dobře výtvarné proudy, jež se v těch časech u nás uplatňovaly, ovládal soudobé stavební i kamenické techniky a hodlal zřejmě vytvořit dílo na úrovni současné architektury, ale úměrné funkci a rozsahu stavby. Jeho pojetí můžeme sledovat i ve zvýraznění výškových dimenzí, které poskytují vnitřnímu prostoru i vnějšímu plášti expresivní proporčnost.

V souborném hodnocení stavby projevují se však pozoruhodné rozpory mezi motivy indikujícími původní záměry výstavby a skutečnou realizací. Hluboké založení, vytažení přílozek příčného pasu, snad i vyzdění klenebních čel připravovalo zaklenutí prostoru, které se nerealizovalo. Průčelí lodě rámovaly lizény, které již nepropojil obloučkový vlys. Podlaha kostela byla provedena jen z jílové mazanice, nesrovnatelné s náročnými pracemi první fáze výstavby. Tribunu zřejmě propojilo s přízemím kostela lehké schodiště, bez vlastního základu a porušující příložku, tedy patrně náhradní zařízení, jinak by se jeho výstavba stala součástí architektonické kompozice interiéru. V závěrečných fázích zasáhly tedy do průběhu stavby jakési vnější vlivy, které zatím nemáme možnost přesněji specifikovat. Snad to způsobila smrt stavebníka či změny jeho ekonomických zdrojů, anebo práce přerušily válečné události. Stavba byla pak dokončena ve zjednodušené úpravě. Počátkem 13. století rozhodl se – patrně nový majitel – zhodnotit budovu malířskou výzdobou. Při tom se uskutečnily i některé další úpravy. Do vítězného oblouku byla osazena Kalvárie (JOSEFÍK/LAŠTOVIČKA 1974, 15), která v té době u nás ještě nepatřila k běžným výbavám kostelů.

LITERATURA A PRAMENY

- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: PRAHA 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha 2002.
- DRAGOUN/DRAGOUN 2011 — Zdeněk DRAGOUN / Michal DRAGOUN: Gotický nápis na kostele sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech. Archeologie ve středních Čechách 15, 2011, 599–602.
- DRAGOUN/TRYML 1984 — Zdeněk DRAGOUN / Michal TRYML: Zemědělské zázemí předlokační Prahy: Dolní Chabry. Archaeologica Pragensia 5, 1984, 331–337.
- JOSEFÍK/LAŠTOVIČKA 1974 — Jiří JOSEFÍK / Jiří LAŠTOVIČKA: Dol. Chabry, průzkum kostela sv. Jana Křtitele. Archiv NPÚ ÚOP v hl. m. Praze čj. 5608/75, Praha 1974.

- JOSEFÍK 1980 — Jiří JOSEFÍK: O malířské výzdobě románského kostela v Dolních Chabrech. Staletá Praha 10, 1980, 113–120.
- LEHNER 1907 — František Josef LEHNER: Dějiny umění národa českého. Díl I, svazek 3, Praha 1907.
- MAŠÍN 1954 — Josef MAŠÍN: Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě. Praha 1954.
- MATĚJČEK 1924 — Antonín MATĚJČEK: Dějepis výtvarného umění v Čechách. Díl I, Praha 1924.
- MATĚJČEK 1935 — Antonín MATĚJČEK: Dějepis výtvarného umění v Československu. Praha 1935.
- MENCL 1939 — Václav MENCL: Románská architektura v zemích českých. Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění 1937–1938. Praha 1939.
- MENCL 1965 — Václav MENCL: Panské tribuny v naší románské architektuře. Umění 13, 1965, 29–62.
- MENCL 1974 — Václav MENCL: České středověké klenby. Praha 1974.
- MERHAUTOVÁ 1971 — Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971.
- PAVEL 1947 — Josef PAVEL: Dějiny našeho umění. Praha 1947.
- PODLAHA 1907 — Antonín PODLAHA: Posvátná místa království Českého. Svazek I, díl 1, Praha 1907.
- RADOVÁ 1977 — Milada RADOVÁ: Románské stavitelství. Praha 1977.
- ROYT 2011 — Jan ROYT: Nástěnné malby. In: Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech. Dolní Chabry 2011, 19–22.
- TRYML 1984 — Michal TRYML: Historie a archeologický průzkum. In: Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech. Dolní Chabry 2011, 6–12.

DIE KIRCHE DES HEILIGEN JOHANNES DES TÄUFERS IN DOLNÍ CHABRY

Die Kirche des hl. Johannes d. T. wurde in den 70er Jahren des 20. Jhs. archäologisch erforscht. Der vorliegende Artikel befasst sich im Zusammenhang mit der Verarbeitung der Forschungsergebnisse mit der kunsthistorischen Analyse des stehenden Bauwerks, mit seiner Datierung und Einordnung in den Kontext der romanischen Baukunst Böhmens.

Schlüsselworte — Prag – Dolní Chabry – Mittelalter – romanische Baukunst

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kirche der Enthauptung des hl. Johannes d. T. in Prag 8-Dolní Chabry (Unter Haber) ist ein längsorientierter einschiffiger Bau mit einer Halbkreisapsis. Die Wände sind aus kleinen Plänerquadern gemauert, die Ecken armieren größere Sandsteinblöcke. Das abgestufte Portal mit dem glatten Tympanon an der Südseite der Kirche bildete den ursprünglichen Eingang. Die Kirche hatte eine Empore, deren Reste – Halbpfeilerfüße an den Wänden und der axial situierte Säulenfuß mit Eckblättern – wurden bei der archäologischen Forschung in den 70er Jahren des 20. Jhs. freigelegt. Der Autor befasst sich mit der kunsthistorischen Analyse des Baus, seiner Datierung und Einordnung in den Kontext der romanischen Baukunst Böhmens. Dabei kommt er zum Schluss, die Kirche sei im dritten bis vierten Viertel des 12. Jahrhunderts erbaut worden.

Abb. 1. Prag 8-Dolní Chabry, Kirche der Enthauptung des hl. Johannes d. T. Ansicht der Kirche von Südwesten (Foto M. Tryml, 2010).

Abb. 2. Prag 8-Dolní Chabry, Kirche d. hl. Johannes d. T. Grundriss des stehenden Kirchenbaues mit eingezeichneten Fundstellen der Emporenstützenfüße. **Grau** – romanische Bauphase (Zeichnung J. Vachuda auf Grund der Bauaufnahme von SÚRPMO [Staatliches Institut für die Rekonstruktion der Denkmalstädte und -objekte], Prag 1972).

Abb. 3. Prag 8-Dolní Chabry, Kirche d. hl. Johannes d. T. Ost-West Schnitt durch den stehenden Bau (Zeichnung J. Vachuda auf Grund der SÚRPMO-Bauaufnahme 1972).

Abb. 4. Prag 8-Dolní Chabry, Kirche d. hl. Johannes d. T. Südliche Schiffsmauer, östliche und mittlere Partie. Rechts oben Teil der mit einer Spitze abgeschlossenen Beilage und eine Sonde darüber (Foto J. Josefík, 1973?).

Abb. 5. Prag 8-Dolní Chabry, Kirche d. hl. Johannes d. T. Südwestecke der Kirche mit dem deutlichem Ab sprung der Ecklisene (Foto M. Tryml, 2011).

Abb. 6. Prag 8-Dolní Chabry, Kirche d. hl. Johannes d. T. Apsis von Osten (Foto M. Tryml, 2010).

Abb. 7. Prag 8-Dolní Chabry, Kirche d. hl. Johannes d. T. Ansicht von Süden (Foto M. Tryml, 1974).

Abb. 8. Prag 8-Dolní Chabry, Kirche d. hl. Johannes d. T. Der bei der Forschung freigelegte Emporensäulenfuß. Ansicht von Südosten (Foto M. Tryml, 2010).

Übersetzung Jindřich Noll

Hubert JEČNÝ
hubert.j@centrum.cz